

ZAKAJ JE NADIŠKO NAREČJE V ITALIJI SLOVENSKO NAREČJE

Strokovno mnenje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

COBISS: 1.21

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.26.1.15](https://doi.org/10.3986/JZ.26.1.15)

Besedilo problematizira razumevanje nadiškega narečja v Italiji kot samostojnega jezika oziroma posebnega slovanskega narečja. Predstavljeni so jezikoslovni argumenti, ki nadiško narečje umeščajo v narečni sistem slovenskega (in ne katerega koli drugega) jezika.

Občasno se pojavljajo trditve, da slovenska narečja, ki se govorijo na območju nekdanje Videmske pokrajine v Avtonomni zvezni deželi Furlaniji - Julijski krajini, niso slovenska narečja, temveč samostojni slovanski jeziki oziroma posebna slovanska narečja, ki naj s slovenskim jezikom ne bi imela nič skupnega.¹ Občina Podbonesec je tako na primer 23. 3. 2015 sprejela uradno stališče, da skupnost v Nadiških dolinah uporablja avtohtoni jezik z imenom *nediško* (»[L]a lingua autoctona denominata nediško costituisce espressione tradizionale della comunità delle Valli del Natisono«).² Pri tem se je v aktu med drugim sklicevala na italijansko pisano narečno slovnico in dva narečna slovarja Nina Špehonje. Tudi v letu 2019 smo bili priča pobudi predstavnikov več lokalnih društev, ki se označujejo za predstavnike »avtohtonih slovanskih skupnosti italijanske narodnosti«, za sprejetje zakonske podlage na ravni zvezne dežele, ki bi omogočila ločeno financiranje dejavnosti teh društev.³ Pri tem so se njihovi predstavniki sklicevali na jezikovno samoniklost jezikovnih različic »nediško«, »po našen«, »naša špraha«, »roseansko«.

Nadiško in ostala slovenska narečja v Furlaniji - Julijski krajini slavistično znanost obravnava kot narečja slovenskega jezika. O tem pričajo raziskave uveljavljenih raziskovalcev, kot so Fran Ramovš, Arturo Cronia, Tine Logar, Jakob Rigler, Pavle Merku, Han Steenwijk, Rosanna Benacchio, Liliana Spinozzi

1 Besedilo je nastalo na pobudo Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, potem ko je na njegovi 95. redni seji 21. 5. 2019 ddr. Marija Stanonik, izredna članica SAZU, poročala o dopisu dr. Mojce Ravnik, v katerem je ta opozorila na opisane trditve in pobude.

2 Prim. http://www.lintver.it/natisoniano-opinioni-riflessioni-tutela_minoranze.html (ogled 10. 3. 2020). O izjavi je pisal tudi Primorski dnevnik: <https://www.primorski.eu/novice/240221-ne-slovenina-temve-nediko-HFPR256472> (ogled 10. 3. 2020).

3 Problematiko so kritično spremljali slovenski mediji v Italiji, npr. Novi Matajur: <https://novimatajur.it/opinioni/slovenska-narecja-v-beneciji-poiscimo-primerno-resitev.html> (ogled 10. 3. 2020).

Monai, Roberto Dapit in drugi, ne nazadnje pa tudi izjava Združenja italijanskih slavistov iz leta 1989 (ponovno objavljena leta 2006 in nazadnje v časniku *Novi Matajur* leta 2019).⁴

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU se slovenskim narečjem raziskovalno posveča že od svojih začetkov. Ena izmed temeljnih raziskovalnih dejavnosti Inštituta je priprava Slovenskega lingvističnega atlasa, ki enakovredno obravnava tudi slovenske govore v Italiji. Dialektologi podrobneje raziskujejo posamezna slovenska narečja, obenem pa skrbijo za to, da bi bilo celotno narečno gradivo dostopno kar najširšemu krogu naslovnikov. Inštitut zato na svojih spletnih strežnikih gosti različna dela o slovenskih narečjih, npr. *Slovar bovškega govora* Barbare Ivančič Kutin, slovar črnovrškega narečja Ivana Tomincea in tudi že omenjena narečjeslovna dela Nina Špehonje.

Jezikovne meje le redko sovpadajo z državnimi mejami. Tako kot italijanski jezik oziroma italijanska narečja niso zgodovinsko prisotna samo v Republiki Italiji, temveč npr. v Franciji, Švici in Sloveniji ter na Hrvaškem, tudi slovenski jezik oziroma slovenska narečja niso zgodovinsko prisotna samo v Republiki Sloveniji, ampak tudi v vseh štirih sosednjih državah.

Prisotnost slovenske jezikovne manjšine na območju Kanalske doline, Rezijske ter Terskih in Nadiških dolin je bila prvič priznana z državnim zakonom Republike Italije št. 482 z dne 15. 12. 1999 (Predpisi o varstvu zgodovinskih jezikovnih manjšin / Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche), njene jezikovne pravice pa dodatno zagotovljene in natančneje opredeljene z državnim zakonom Republike Italije št. 38 z dne 23. 2. 2001 (Določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji - Julijski krajini / Norme a la tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli-Venezia Giulia). Ta zakon določa tudi območje, na katerem živi slovenska jezikovna manjšina v Furlaniji - Julijski krajini. Deželni zakon Furlanije - Julijske krajine št. 26 z dne 16. 11. 2007 (Deželna določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine / Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena) posebej poudarja, da zakonska določila, ki ščitijo slovenski jezik, veljajo tudi za njegova narečja v Rezijski, Nadiških in Terskih dolinah ter v Kanalski dolini v nekdanji Videmski pokrajini.

Slovenski jezik oziroma **slovenščina** je južnoslovanski jezik, ki sodi v slovansko jezikovno družino in je del indoevropske jezikovne družine. Gre za jezikovno pojavnost, ki jo poleg drugih jezikovnih zvrsti sestavlja celoten kontinuum slovenskih narečij, združenih v narečne skupine. V primerjavi s tem, širšim pojmovanjem je »slovenski knjižni/standardni jezik«⁴ družbena jezikovna pojavnost slovenskega jezika, ki je normirana.

Z nastankom in medsebojno jezikovno sorodnostjo jezikov in njihovih narečij kot tudi z nastankom in oblikovanjem knjižnih/standardnih jezikov se znanstveno

4 Prim. <https://novimatajur.it/attualita/roberti-incontra-chinese-e-promette-un-nuovo-studio-linguistico-culturale-sul-resiano-che-resta-un-dialetto-sloveno.html> (ogled 10. 3. 2020).

ukvarjata (zgodovinsko) primerjalno jezikoslovje in dialektologija. Laik določa jezikovno sorodnost navadno na osnovi besedja; ker se v nadiškem narečju in slovenskem knjižnem jeziku za iste pojavnosti uporabljajo različne besede – npr. nadiško (in tudi širše slovensko) *žajfa* in knjižno slovensko *milo* –, bi lahko neutemeljeno sklepal, da nadiško narečje in knjižna slovenščina nista sorodna. V nasprotju s takšnim pogledom je za jezikoslovno znanost bistveno merilo določanja jezikovne sorodnosti glas. Dve jezikovni različici sta si med seboj sorodni, če med njima obstajajo regularne vzporednice na glasovni ravni (npr. nadiški dvoglasnik *ie* v besedah kot *lies*, *zvezda*, *tri lieta*, *liep*, *dielam* ustreza knjižnemu ozkemu *e* v izvorno istih besedah *lés*, *zvezda*, *tri léta*, *lép*, *délam*, medtem ko nadiškemu prednaglasnemu *e* v besedah kot *sestrà je reklà*, *ženà pečè* ustreza knjižni široki *e* v istih besedah – *sêstra je rêkla*, *žêna pêče*). Glasovne vzporednice in glasovne spremembe, po katerih so nastale, jezikoslovje lahko ugotavlja s skoraj matematično natančnostjo. Besedje in zgradba stavkov sta za določanje jezikovne sorodnosti manj relevantna, saj nanju zlahka vplivajo stični jeziki in njihova narečja (beseda *žajfa*, ki se pojavlja v večini slovenskih narečij, je bila npr. vanje prevzeta iz srednje visoke nemščine, v procesu normiranja pa v knjižni jezik ni bila sprejeta – v drugi polovici 19. stoletja se je v knjižnem jeziku ustalila beseda *milo*, ki je bila prevzeta in prilagojena iz ruščine).

Ko so se predniki govorcev današnjih slovenskih narečij v drugi polovici 6. stoletja naselili v vzhodnih Alpah in zahodnem delu Panonske nižine ter v začetku 7. stoletja še ob vzhodni jadranski obali, so govorili praslovanski oziroma skupni slovanski jezik, ki ni dokumentiran, primerjalno jezikoslovje pa ga je sposobno rekonstruirati. Praslovanski jezik se je od približno začetka 9. stoletja dalje na različnih delih slovanskega poselitvenega prostora začel pospešeno spreminjati, zato so se iz njega postopoma izoblikovali današnji slovanski jeziki in njihova narečja. Na severozahodu južnoslovanskega jezikovnega prostora se je tako v obdobju od konca 10. do konca 12. stoletja s svojimi jezikovnimi inovacijami izločil **slovenski jezik**.

Glasovne značilnosti slovenskega jezika oziroma slovenskih narečij, ki ga ločijo od drugih (južno)slovanskih jezikov in so zato njegove definicijske lastnosti, so npr.: (1) pomik praslovanskega padajočega naglasa za en zlog proti koncu besede (npr. praslovansko **sěno* > slovensko **sěno* > knjižno slovensko *seno*, nadiško *senuo*); (2) razvoj praslovanskega nosnega *o* v nenosni *o*-jevski glas (npr. knjižno slovensko *mož*, *zob*, *moka*, *roka*, *ozek* : hrvaško *muž*, *zub*, *muka*, *ruka*, *uzak*); (3) razvoj praslovanskega jata, dolgega *e*-jevskega glasu, in dolgega *o* (knjižno slovensko *les*, *zvezda*, *tri leta*, *lep*, *delam* – *nos*, *bog*, *zgodaj*, *pet otrok*) v dvoglasnika *ie* in *uo* v severozahodnih slovenskih narečjih (Koroška, Rezija, Benečija, Kras, območje ob zgornji Soči in Idrijci) – *lies*, *zvezda*, *tri lieta*, *liep*, *dielam*; *nuos*, *buog*, *zguoda*, *pet otruo*k (ponekod se je dvoglasnik lahko spet poenoglasil v *lis*, *zvizda*, *tri lita*, *lip*, *dilam*; *nus*, *bug*, *zguda*, *pet otruk*, npr. v rezijanskem narečju in v delu rožanskega narečja na Koroškem).

Nadiško, tersko in rezijansko narečje lahko po prikazanih jezikoslovnih merilih povsem objektivno uvrstimo med narečja slovenskega jezika, in sicer med severozahodna slovenska narečja oziroma v primorsko narečno skupino. Kot druga slovenska narečja tudi ta izkazujejo jezikovne značilnosti, ki so nastale iz istega, skupnega slovenskega in ne morda kakega drugega jezikovnega izhodišča. Trditev, da gre za *slovanska narečja*, je presplošna – podobno kot bi trdili, da je florentinsko narečje zgolj romansko narečje, namesto da bi ga korektno uvrstili med narečja toskanske narečne skupine italijanskega jezika romanske jezikovne družine.

Čeprav se nadiško, tersko in rezijansko narečje razlikujejo od bližnjih slovenskih narečij, skupaj z njimi tvorijo jasno prepoznaven jezikovni kontinuum. Jezikovni pojavi, po katerih se od njih razlikujejo, v kontekstu slovenskega jezika niso unikatni, saj jih najdemo tudi v drugih slovenskih narečjih. V naštetih narečjih se tako ohranja mehki *ć*, ki se razlikuje od osrednjeslovenskega in knjižnega *č*. Poseben glas *ć* pozna na primer tudi istrsko narečje (nadiško *tić*, istrsko *teć* : knjižno slovensko *ptič*). V teh narečjih prav tako najdemo mehki *ń* (npr. v besedi *svinja*), ki je značilen za večino primorskih narečij, za rožansko koroško narečje, pa tudi za prekmursko panonsko narečje. V večini primorskih in rovtarskih narečij ter ponekod v gorenjskem narečju slišimo priporniški izgovor glasu *g*, ki ni značilen le za nadiško narečje, ampak za skoraj tretjino slovenskega jezikovnega prostora (knjižno slovensko *gora* : nadiško *ɣora*, notranjsko *ɣwora*). Starejši mehki *ĺ*, ohranjen med drugim v banjškem podnarečju kraškega narečja, se je v pretežnem delu slovenskih narečij razvil v *l* (npr. gorenjsko *kluč* ali prekmursko *klüč*), na zahodu pa v *j* (npr. nadiško in briško *kjuč*).

Slovenski knjižni jezik je normirana različica slovenskega jezika. Podobno kot se je italijanski knjižni jezik začel oblikovati na osnovi florentinskega narečja s konca 13. in iz 14. stoletja, se je slovenski knjižni jezik oblikoval od druge polovice 16. stoletja na podlagi osrednjeslovenskih narečij, predvsem dolenskega in gorenjskega. To je tudi razlog, da je od slovenskih narečij na slovenskem jezikovnem obrobju bolj oddaljen kot od osrednjih slovenskih narečij. Slovenski knjižni jezik je bil v drugi polovici 19. stoletja »umetno« normiran kot kompromis med jezikovnim stanjem v različnih, ne samo osrednjih slovenskih narečjih. Posledično je knjižna slovenščina prvi jezik le redkih govorcev slovenščine. Vsi govorcev slovenskih narečij se moramo knjižnega jezika priučiti, najbolj sistematično v okviru obveznega izobraževanja v maternem jeziku v javni šoli – če nam država, v kateri živimo, to seveda omogoča. S šolo v maternem jeziku pa poleg knjižnega jezika usvojimo še védenje o zgodovini celotnega jezikovnega prostora, nastanku narečij in knjižnega jezika, o književnosti v tem jeziku ipd., kar nam daje širši pogled na lastno jezikovno identiteto. Pogost argument, da govorcev nadiškega narečja ne razumejo slovenskega knjižnega jezika in da zato nadiščina ni slovenščina, je v luči predstavljenih dejstev popolnoma nerelevanten. Velik del govorcev nadiščine je obiskoval javno šolo z italijanskim učnim jezikom, zato je razumljivo, da je njihovo poznavanje drugih slovenskih narečij in tudi slovenskega knjižnega jezika slabše.

Ker se zavedamo posebnega položaja slovenskih narečij in njihovih govorcev zunaj meja države Slovenije, tudi na našem inštitutu posebno pozornost namenjamo sistematičnemu raziskovanju različic slovenskega jezika v nekdanji Videmski pokrajini. Želimo si, da bi to raziskovanje še naprej potekalo v tvornem sodelovanju z domačini, govorci teh narečij.

Predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
izr. prof. dr. **Kozma Ahačič**, znanstveni svetnik

Predsednica Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
prof. dr. **Jožica Škofic**, znanstvena svetnica

Izjavo so sooblikovali: doc. dr. **Nataša Gliha Komac**, dr. **Januška Gostenčnik**,
dr. **Janoš Ježovnik**, dr. **Karmen Kenda-Jež**, izr. prof. dr. **Matej Šekli**,
prof. dr. **Jožica Škofic**, doc. dr. **Danila Zuljan Kumar**